

ENGİN ÇETİN. ALTUN YARUK, SEKİZİNCİ KİTAP, BERLİN BİLİMLER AKADEMİSİNDEKİ METİN PARÇALARI, KARŞILAŞTIRMALI METİN, ÇEVİRİ, AÇIKLAMALAR, DİZİN, KARAHAN KİTABEVİ, ADANA, 2017, SS. X+525, ISBN: 978-605-9374-59-0.

*Erdem UÇAR**

Özet

Altun Yaruk Sudur, Mahāyāna budizmine ait bir sūtradır. Eser, Buddha'nın vaazlarını ve hikâyeleri ile Budist felsefenin esaslarını ihtiva eder. Altun Yaruk Sudur, Çinceden Eski Uygurcaya Şiņko Şeli Tutuņ tarafından tercüme edilmiştir. Altun Yaruk Sudur'un pek çok nüshası mevcuttur. Bunlar içinde en büyük yazma St. Petersburg nüshasıdır. Berlin Bilimler Akademisi, Turfan koleksiyonunda eserin yetmişten fazla yazması bulunur. Makalede, Altun Yaruk'un (VIII. Kitap) en son neşrinin tanımı yapılacaktır.

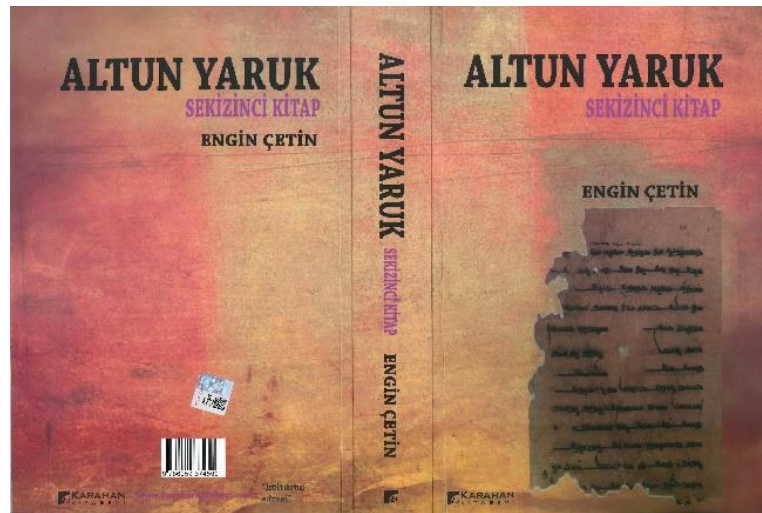
Anahtar Kelimeler: Altun Yaruk Sudur, VIII. Kitap, Eski Uygurca.

ENGİN ÇETİN. ALTUN YARUK, SEKİZİNCİ KİTAP, BERLİN BİLİMLER AKADEMİSİNDEKİ METİN PARÇALARI, KARŞILAŞTIRMALI METİN, ÇEVİRİ, AÇIKLAMALAR, DİZİN, KARAHAN KİTABEVİ, ADANA, 2017, SS. X+525, ISBN: 978-605-9374-59-0.

Abstract

Altun Yaruq Sudur (Suvarṇaprabhāsottama) is a sūtra which belongs to Mahāyāna Buddhism. This text includes the essence and philosophy of Buddhism, as well as legends and sermons of Buddha. Altun Yaruq Sudur was translated from Chinese to Uighur by Şiņko Şali Tutuņ. Altun Yaruq Sudur has a lot of manuscripts. Within these the biggest copy is St. Petersburg manuscript. There are more than seventy Altun Yaruq Sudur manuscripts in Berlin-Brandenburg Academy of Sciences Turfan collection. In this article, the latest edition of Altun Yaruq (Book VIII) will be reviewed.

Key Words: Altun Yaruq Sudur, Book VIII, Old Uighur.

* Doç. Dr., el-mek: merdemu@gmail.com

Uygurca *Altun Yaruk* tercümesinin tam hâline en yakın yazması olan St. Petersburg nüshası, MALOV tarafından Doğu Türkistan'daki tapınaklarda 1910'da ele geçirilmiştir. MALOV, AY'yi bulduğunu RADLOV'a haber vermiş ve ikisi yazmayı Uygur harflerine aktarıp beraber neşretmişlerdir (1913-1917). Uygur harflerine aktarılan metin, Kaya 1994 ve Ayup-Sayit 2001 tarafından yazıçevrimi yapılarak iki kez neşredilmiştir.

Budist Uygur toplulukları arasında çok rağbet gören AY'nin St. Petersburg nüshasından başka pek çok yazması mevcuttur. Bu yazmalar/parçalar, Almanların XX. yüzyılın başında Doğu Türkistan'a yaptıkları muhtelif keşif gezilerinin sonucunda gün yüzüne çıkmıştır. Yazmalar/parçalar, Berlin Devlet Kütüphanesi Şarkiyat Bölümündeki Turfan koleksiyonunda muhafaza edilmektedir. Bunlar, ilk kez EHLERS tarafından kataloglamıştır (1987).¹ Çalışmasında, eserin Berlin'deki Turfan koleksiyonuna ait toplam 166 parça tespit edilmiştir. RASCHMANN, AY'nin yazmalarının/parçalarının tamamını kataloglamayı başarmıştır. Katalogda, 1075 parça tanımlanıp 841 yaprak birleştirilmiş ve Berlin'deki Turfan koleksiyonunda birbirinden farklı 70'ten fazla yazma olduğu tespit edilmiştir (2000, 2002, 2005).

Berlin'deki yazmaların/parçaların tavsif edilip kataloglanmasının ardından, eserin St. Petersburg yazması ile Berlin yazmalarının/parçalarının karşılaştırmalı neşirleri gerçekleştirilmiştir. Elimizdeki çalışma, bu yöntemle hazırlanan AY'nin VIII. kitabının son neşridir.

VIII. kitabın içerisinde altı bölüm vardır. Bu bölümler, daha önce birkaç kez neşredilmiştir. Bu neşirlerin kronolojik sırası bölümlere göre şöyle sıralanabilir:

15. bölüm (R-M: 499/1-512/5): Muti'i 1990, Kaya 1994, Ayup-Sayit 2001, Uçar 2017a, Çetin 2017 (5 kez); **16. bölüm (R-M: 512/16-518/5):** Kaya 1994, Finch1993, Yüsüp-Qeyum 2001, Ayup-Sayit 2001, Çetin 2017 (5 kez); **17. bölüm (R-M: 512/5-527/10):** Kaya 1994, Finch1993, Ayup-Sayit 2001, Çetin 2017 (4 kez); **18. bölüm (R-M: 527/11-538/1):** Kaya 1994, Ayup-Sayit 2001, Çetin 2017 (3 kez); **19. bölüm (R-M: 538/2-546/6):** Kaya 1994, Ayup-Sayit 2001, Uçar 2017b, Çetin 2017 (4 kez); **20. bölüm (R-M: 546/6-568/18):** Kaya 1994, Tekin1987, Ayup-Sayit 2001, Çetin 2017 (4 kez)

Eserin 'Giriş' bölümünde '*Çalışmada İzlenen Yol*' (s. 1-3), '*VIII. Kitabın İçeriği*' (s. 3-7) ve '*VIII. Kitap Üzerine Yapılan Çalışmalar*' (s. 7-9) üzerinde durulmuştur. Daha önce yapılan çalışmalardan bahsedilirken, bazı önemli çalışmaların gözden kaçırıldığı dikkati çekmektedir. 16. bölüm, daha önce Muti'i 1990'da neşredilmiştir. Eserin kaynakçasında bu eser bulunmamaktadır.

Berlin yazmaları arasında VIII. kitaba ait 96 parça mevcuttur. Prof. Ceval KAYA'nın danışmanlığında AY'nin Berlin yazmalarının/parçalarının harfçevriminin ve yazıçevriminin yapıldığı bir dizi yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Bu tezlerde, VIII. kitaba ait parçaların yarısından fazlasının harfçevriminin ve yazıçevriminin yapıldığı görülmektedir.²

Harfçevrimi ve yazıçevrimi daha önce yapılmış parçaların ve ait oldukları tezlerin künyesi şöyledir:

Küçük 2003: U 721, U 718, U 921, U 806, U 895, U 918; **Tergip 2003:** U 673; **Demirci 2004:** U 609, U 584, U 590, U 591, U 578; **Sarıyıldız 2004:** U 630, U 640; **Soydan 2004:** U 607; **Usta 2005:** U 795; **Korkmaz 2005:** U 3263c; **Savaşçı 2006:** U 812, U 817, U 818, Mainz 369b; **Topçu 2011:** U 1855+Mainz

¹ EHLERS'in katalogu, büyük ölçüde Şinasi TEKİN'in hazırladığı neşredilmemiş bir listeye dayanmaktadır.

² Bu tezlerin varlığını öğrendikten sonra (2012), hazırladığım AY hakkındaki neşirlerimde Berlin yazmalarının/parçalarının harfçevrimi ve yazıçevrimi neşrime dâhil edilmemiştir.

817b, U 3252, U 674, Mainz 277, U 3217+U3220, U 2264; **Koç 2014**: U 1516, U 2754, U 2346; **Yücal 2014**: U 2051+Mainz 65, U 3359, Mainz 664, U 2926, U 3455, U 2881, Mainz 574, Mainz 135, U 2629, U 2910+U 2938, U 2864, U 2930, Mainz 274, Mainz 605b, U 1582, U 2958, U 2955, U 2317+U 2323, U 3251+Mainz 416b, U 825+U 2927+U 2828, U 3509+U 3225, U 3149b, U 2901+U 2941+U 2826+U 2923+U 2885, U 1620, U 2911+Mainz 469, U 3510, U 1897+U 2106.

Eserin ikinci bölümü olan ‘*İnceleme*’ bölümünde, ilk olarak ‘*Sekizinci Kitabı Oluşturan Altun Yaruk Yazmaları*’ hakkında bilgi verilmiş ve St. Petersburg yazmasının yaprakları ile Berlin yazmalarının/parçalarının toplu listesi sıralanmıştır. (s. 11-16)

‘*İnceleme*’ bölümünün ikinci kısmında yazmaların imlâ, ‘*sesbirim*’ ve ‘*yapıbirim*’ farklılıkları ele alınmıştır. Çalışmada, *içinte*, *küçetip*, *aşayu*, vs. gibi örnekler imlâ farklılıkları başlığı altında incelenmiş, bu tip ünsüz uyumu aykırıkları ‘*nüsha sayısının çokluğu*’ ile açıklanmaya çalışılmıştır (s. 16-17). Bir eserin ‘*nüsha sayısının çokluğu*’ imlâ farklılığı için bir neden olarak gösterilemez. Kaldı ki, bunun ayrıntılı biçimde ve gerekçeleriyle izah edilmesi gereklidir. Yazmalardaki ‘*sesbirim*’ farklılığı başlığı altında ‘*iki ünsüzün yan yana geldiği ötümlü uyumla ilgili*’ olarak *üstelür* ve *üsdelür* örneği zikredilmiştir. (s. 17) Yukarıda bahsedilen durumların hepsi aslında /t/ ve /d/ ünsüzlerinin birbiri yerine yazılmasından kaynaklanmaktadır ve bu durum fonolojik ilkelerle açıklanamaz (Erdal, 2004: 44). Bu imlâyâ Berlin yazmalarında/parçalarında da rastlanması belki bunların o kadar da eski olmadığını göstermektedir. Eserde, Berlin yazmaları/parçaları ile St. Petersburg yazması arasındaki ‘*yapıbirim*’ farklılığı olarak görülen *yarlıkadı ~ yarlıkadı*, *yértinçüte ~ yértinçüde* gibi örnekleri de (s. 18) yine imlâ farklılığı ile açıklamak daha doğru olacaktır. Üstelik Eski Türkçede görülen geçmiş zaman eki ile bulunma hâli ekinin hem /t/’li hem de /d/’li şekillerinin varlığı da bilinmektedir.

‘*İnceleme*’ bölümünün son kısmında Berlin yazmaları ile St. Petersburg yazması arasındaki kelime ve cümle düzeyindeki farklılıklar listelenmiştir. (s. 18-22) Farklılıkların yanyana ve toplu hâlde sıralanması araştırmacılar açısından oldukça faydalı olmuştur.

Üçüncü bölümde, ‘*Kaynaklar*’ (s. 23-35) başlığı altında çalışmanın bibliyografyası bulunmaktadır.

Dördüncü bölümde, metinlerin neşri yer alır. İlk önce 96 parçalık Berlin yazmalarının/parçalarının harfçevrimi ve yazıçevrimi verilmiştir (s. 37-222). Burada toplam 2133 satır mevcuttur. Daha sonra, St. Petersburg yazmasındaki 66 yaprağın harfçevrimi, yazıçevrimi ve Türkiye Türkçesine aktarımı ‘*Karşılaştırmalı Metin ve Çeviri*’ başlığı altında sunulmuştur (s. 223-394). Burada toplam 1712 satır bulunmaktadır. St. Petersburg yazmasının neşredildiği kısımda satırların sağına Çince metin yerleştirilmiş ve böylelikle karşılaştırmanın okuyucu tarafından kolayca yapılması sağlanmıştır. Metnin hemen altında aktarmanın ve Berlin yazmalarında/parçalarında farklı olan kısımların bulunması okuyucular açısından iyi olmuştur. Ancak eserde Berlin yazmalarının/parçalarının Çince metinde karşılık geldiği yeri gösteren bir liste bulunmamaktadır. Dolayısıyla, neşirde Berlin yazmalarının/parçalarının Çince aslı arasındaki ilişkiyi görme imkanı yoktur.

Metnin harfçevrimi hakkında bir noktaya kısaca değinmek isteriz. Harfçevrimde /s/ ve /ş/ için aynı işaret, yani /s/ kullanılmıştır. Bunun için herhangi bir açıklama yapılmamış, sadece ‘‘*Eserin genelinde, harf çevirisi yapılırken Uygurca çalışmaları izlenen yol takip edildiği*’’ (s. 1) ifade edilmiştir. Ancak çoğu Uygurca metin neşrinde bunun uygulanmadığı görülmektedir. *Uigurisches Wörterbuch*’taki Uygur ve Soğd harfli metinlerin harfçevrim tablosunda /s/ ve /ş/ işaretleri ayrı olarak gösterilmiştir, çünkü /s/ işareti geç dönem metinlerinde ayrıca /z/, /ş/ işareti de geç dönem metinlerinde muhtemelen /ş/ ile beraber ayrıca /j/ [ž] için de kullanılmıştır (Röhrborn, 2010: XXXIV). Bu nedenle, neşirde /s/ ve /ş/ harflerinin harfçevrimde aynı olarak gösterilmesi yazıçevrimde hataya neden olmuştur. Mesela, orijinal yazmada ‘*pyşyk*

şeklinde yazılan kelimenin harfçevrimi ''pysyk ve yazıçevrimi de *abijik* olarak gösterilmiştir (582 [s. 281]). Hâlbuki, Toharca vasıtasıyla geçen Sanskritçe alıntının Uygurcadaki yazıçevrimi *abişék* şeklindedir (Röhrborn, 2015: 5). Eğer burada kelimenin harfçevrimi /ş/'li olarak gösterilseydi, kelimenin yazıçevriminde hata olmazdı.

St. Petersburg yazmasında, yazıcının unuttuğu bazı kısımlar Berlin yazmalarına/parçalarına göre tamamlanmıştır. Mesela, <t(e)ŋri> *burhan kutıña* (493 [s. 271]), *kut* <kolur m(e)n> (507, [s. 273]), vs. Yazıcı tarafından bu kısımların unutulmuş olabileceğini düşünmek metni neşredenler için en son çare olarak düşünülmelidir, zira Budist inanca göre yazıda bir harfin dahi unutulması çok büyük bir günah olarak kabul ediliyordu.

Mesela, 497. satırda (s. 272), Berlin parçasından eklenen <tapınzun ançolazun> ilâvesi şüphelidir. St. Petersburg nüshasının yazıcısının böyle önemli bir ibareyi yazmayı unutmuş olabileceğini düşünmek zor gözüküyor. Belki de Berlin yazmaları/parçalarının Çince metinle daha uyumlu bir yazmadan istinsah edildiğini tahmin etmek daha doğrudur. Krş. 至心奉獻 *zhi xin feng xian* (439 b15) ve 'von ganzem Herzen darbieten' (Nobel 1958: 269).

Yine 1554. satırdaki (s. 378) <közünürde aşagu buyan tüşiŋe tegirler> ilâvesi üzerinde de tekrar düşünülmelidir. Üstelik böyle uzun bir ilâve için de çalışmada herhangi bir açıklama yazılmamıştır.

Son bir örnek daha verelim. 1512-1515. satırlar (s. 374) arasındaki cümlede Berlin parçasından yararlanılarak <yügerü> ilâve edilmiştir, ancak bu ilâve, cümlenin bağlamına anlam bakımından pek uygun değildir.

Berlin yazmaları ve St. Petersburg yazmasındaki bazı kelimeler herhangi bir açıklama yapılmaksızın farklı yazıçevrimle verilmiştir. Tespit edip düzelttiklerimizden bazıları şunlardır:

Berlin Yazmalarındakiler:

tüketip (B 5, 825) → tüketip, *dar(a)nig* (B 130) → darnig, *yakınk(a)ya* (B 336) → yakınk(ı)ya, *birerk(e)ye* (B 842) → birerk(i)ye, *ededip* (B 847) → ededip, *t(e)ngri* (B 851) → t(e)ngri, *yal(a)ŋuklarınŋ* (B 1323) → yalŋuklarınŋ, *başdınkı* (B 1518) → başdınkı, *çévegin* (B 1669) → çivgin, vs.

St. Petersburg Yazmasındakiler:

d(a)r(a)ni (152) → d(a)rni, *t(e)rkk(e)ye* (155) → t(e)rkk(i)ye, *kanturzun* (156) → kantursun, *ıgaçda* (429) → ıgaçta, *yakınk(a)ya* (462) → yakınk(ı)ya, *ışın* (516) → ısın, *birk(e)ye* (1170) → birk(i)ye, vs.

Neşirdeki bazı okuma ve anlamlandırmalardan ayrıldığıımız yerler vardır. Bunların bir kısmından kısaca bahsedelim:

17. satırdaki (s. 224) *ke<é>ŋ, keŋ* (düz. *kéŋ*) şeklinde düzeltilmelidir.

23-24. satırdaki (s. 225) *yarlıkayurlar*'ın anlamlandırılması doğru değildir. Fiil şu cümlede geçmektedir: *tolp yüüzlüg tilgenlerin bütürü örte yarlıkayurlar* '(ve bunun sonucunda) yüzlerinin yuvarlaklığını tamamen kaplayarak buyururlar'. Türkiye Türkçesindeki aktarmada da fark edileceği üzere 'buyurma' eyleminin 'yüzlerinin yuvarlaklığını tamamen kaplayarak' gerçekleştirilmesinin pek de mantıklı olmadığı ilk okuyuşta fark edilebiliyor. Bu cümlenin fâili Buddhalardır ve Buddhalar cümlede 'buyurma' eylemini değil, 'örtme, kaplama' eylemini gerçekleştirmektedir. Eğer, bu kısımda Nobel 1958'e bakılmış olsaydı, cümle doğru anlaşılabilirdi. Krş. '(damit) ihr Angesicht bedecken' (1958: 260). Çalışmada, *yarlıkamak* fiili asıl anlamıyla düşünülmüştür, ama *yarlıkamak*, Uygurcada burada olduğu gibi hareketin hiyerarşik derecesini gösteren tasvirî fiil olarak da kullanılmaktadır (Erdal, 2004: 247, 528). Bu cümlede *örtmek* eylemini Buddhalar gerçekleştirdiği için Uygur mütercim(ler) hiyerarşiyi belirtmek gayesiyle *örte*'den sonra *yarlıkamak*'ı bilinçli bir şekilde ilâve etmiştir. Zaten Çince metinde *yarlıkamak*'ın karşılığı yoktur. Krş. Taishō 665 16 438 a2. Benzer şekilde 12-13

numaralı açıklamada (s. 295) fiilin bu özelliği fark edilmediği için *yarlıkamak*'ın Çince metindeki karşılığı da yanlış tespit edilmiştir. Açıklamadaki Çince cümlenin anlamı için krş. Nobel 1958: 260. Metinde, *yarlıkamak*'ın yanlış anlamlandırıldığı diğer yerlerden bazıları için bk. 22, 26, 34, 42, vs. Ayrıca, metindeki *yarlıkamak*'ın bu özelliğine Uçar 2017a: 130-131'de daha önce değinilmiştir.

39. satırdaki (s. 226) *ésilmiş çolmuş* ifadesinin anlamlandırılması metin kısmında doğru yapılmış, ama okunuşu yanlış verilmiştir, çünkü buradaki fiil *isilmiş* olmalıdır. İşin ilginç yanı, eserin dizin bölümünde *ésilmiş* kelimesi *ésilmek* 'azalmak, eksilmek' maddesi altında gösterilmiştir (s. 445b). Uçar 2017a: 132'deki açıklamada belirtildiği üzere *isilmek* (< isi-l-) gövdesine bu yerin dışında başka bir metinde rastlanmamıştır. Cümlede açıkça fark edildiği gibi kelime 'azalmak' anlamında değil, 'yanmak' anlamındadır.

49-51. satırdaki (s. 227) *tegineyin*'in anlamlandırılması doğru değildir. Fiil şu cümlede geçmektedir: *m(e)n yme sukançığ tatılg tılaşurmak edremke tükellig bolu tegineyin* "ben (de) tatlı hitabet kabiliyetine nail olmaya erişeyim". Uygurcada *teginmek*, yardımcı fiil olarak yukarıda bahsettiğimiz *yarlıkamak* gibi konuşanın statüsünü göstermektedir (Erdal, 2004: 247). Bu cümlede, konuşan kişi Buddhalara hitap ettiği ve daha alt hiyerarşiye mensup olduğu için cümledeki hareket ifadesi *teginmek* ile beraber kullanılmıştır, yani cümledeki temel anlam *tükellig bolmak* üzerindedir. Fiilin anlaşılmadığı diğer bir örnek de şudur: *m(e)n sözleyü teginür m(e)n* "Ben (...) söylemeyi başarıyorum" (156-157 [s. 237]). Aynı şekilde, 754. satırda da *teginmek* 'başarmak' ile aktarılmıştır. Uygurcada *teginmek* fiilinin böyle bir anlamına rastlanmaz. 156-157. satırdaki *teginmek*, yukarıda bahsettiğimiz işlevdedir. Neşirde, *teginmek*'in yanlış anlamlandırıldığı diğer yerlerden bazıları için bk. 352, 362. satırlar, vs. Ayrıca metindeki *teginmek*'in bu özelliğine Uçar 2017a: 132'de daha önce değinilmiştir.

Uygurcada *teginmek* fiilinin başka bir kullanımı daha vardır. Bu kullanım da bilinmediği için bazı yerlerde anlamlandırmada hatalar yapılmıştır. Mesela, 686. (s. 292), 692. (s. 292), 699. (s. 293), 703. (s. 294) ve 714. (s. 295) satırlardaki *teginmek* fiili cümleyi ettirgen yapmaktadır. Uygur mütercim(ler), Çince 令 *ling* karakterini *teginmek* ile çevirip Çince metindeki ettirgen yapıları Uygurcaya aktarmıştır. Bu nedenle *teginmek*'in bu işlevde yer aldığı cümlelerin de Türkiye Türkçesine ettirgen yapıda aktarılması doğru olacaktır. Ayrıca, Çince 令 *ling* karakterinin *teginmek* ile karşılanmasına daha önce değinilmiştir (Uçar, 2017b: 1230-1231).

152. satırdaki (s. 237) *ötleyin*'in doğru okunuşu ve anlamı için bk. Uçar 2017a: 137. Zaten çalışmada kelimeye verilen anlam ile dizindeki (s. 471b) anlam birbiriyle uyuşmamaktadır.

161. satırdaki (s. 238) *kızıya*'daki seslenme edatı *ya* [ayrıca → 305, 440. satır, vs.] kelimeyle birleşik olarak yazılmış ve ek olarak düşünülmüştür. Aynı şekilde seslenme edatı *ya* dizinde *kız (I)* maddesinde gösterilmiştir (s. 456a). Seslenme edatı *ya*, Uygurcada ek değil, bir sözlükbirimdir. Yazıçevrimde birlikte kullanıldığı kelimedenden ayrılması ve dizinde ayrı bir maddede gösterilmesi gerekmektedir. Seslenme edatı için ayrıca bk. Röhrborn 2015: 1-2.

165. satırdaki (s. 238) *sevişiri*'nin yapısı açık değildir. Bunun hakkında bir açıklama yazılması gerekmektedir.

176. satırdaki (s. 239) *yavalturtaçı bolayın* 'etkileyici(lerden) olayım' şeklindeki anlamlandırma yanlıştır, çünkü *yavalturmak* fiilinin 'etkilemek' diye bir anlamı yoktur. Fiilin anlamı için bk. *yavalturmak* 'to subdue, make docile, tame' (Erdal, 1991: 814). Üstelik fiilin Çince metindeki karşılığı da doğru anlaşılmamıştır. Aynı fiil, 193. satırda (s. 241) ise, 'kısmen' doğru anlaşılmıştır. Orada kelime *yavalturur bokurur* şeklindeki bir ikilemenin içinde geçmektedir ve ikilemenin anlamı 'itaat altına alır₂, disipline sokar₂' olmalıdır. İkileme için ayrıca krş. Erdal 1991: 711-712.

224. satırdaki (s. 244) *alkunı barça ötüñür m(e)n* ifadesi 'bu tanrıların hepsini₂ rica ediyorum' ile aktarılmıştır, ancak metinde konuşan kişi '*tanrıları rica etmemekte*' (?), onlara 'arzda bulunmaktadır'.

266-267. satırdaki (s. 248) *t(e)ñri t(e)ñrısı burhan küçi üze* ifadesi ‘Tanrılar Tanrısı Buda’nın gücüne dayanıp’ şeklinde aktarılmıştır, ancak aktarmadaki ‘gücüne dayanıp’, Uygurca metinde *küçi üze* karşılığındadır ve bunun ‘gücü ile’ aktarılması daha doğru olacaktır.

339. satırdaki (s. 255) *tültin*’in anlamlandırılması doğrudur, ancak okunuşu yanlıştır. Metindeki *tültin*, eserin dizin bölümünde *tül (2)* ‘düş, rüya’ maddesinde gösterilmiştir (491a). Kelime, St. Petersburg yazmasında ~~تولتین~~ (VIII 9a/13) şeklinde geçiyor. Kelime, doğru olarak Kaya 1994’te *töl(e)tin* (280) şeklinde okunmuştur. Kelimenin doğru okunuşu ve anlamı için ayrıca bk. Clauson 1972: 494a. Aslında kelime hakkında daha önce Finch 1993: 70-71’de uzun bir açıklama da yazılmıştı.

358. satırdaki *aşaguluk meñilegülük* (s. 257), anlam ve morfolojik bakımdan yanlış aktarılmıştır. İfadenin doğru tercümesi için bk. Röhrborn 2010: 93. {-gUIXk} eki çoğu yerde eksik olarak anlamlandırılmıştır. Krş. 445-446 [s. 266], vs.

391. satırdaki (s. 260) *yinçü monçuk*, ‘inci₂’ anlamında bir ikileme değildir, metinde iki ayrı değerli taştan bahsedilmektedir. Bu satırlardaki taşların doğru anlamlandırılması için bk. Röhrborn 2017: 241.

416-417. satırdaki (s. 263) *öz et’öznüñ kuvragñıñ* ‘kendi bedeninin ait olduğu topluluğun’ şeklinde anlamlandırılmıştır, ancak Uygurcada *etöz*, ‘beden’ anlamı yanında ‘kendi’ anlamına da gelmektedir. İfadenin doğru tercümesi için bk. Röhrborn 2017: 331. Aynı hata için bk. 1074. satır (s. 330), 1660. satır [s. 389].

419-421. satırdaki (s. 263) *üdüñ üdüñ egsümez*’in anlamı ‘zaman içinde azalmaz’ şeklinde değiştirilmelidir.

422. ve **424.** satırdaki *üselür*’ün (s. 263-264) yazıçevrimi yanlıştır. Doğru okunuş Berlin yazmalarında zaten mevcuttur (bk. s. 263, dip. 277). Kelime bazı yerlerde doğru (453 [s. 263]), bazı yerlerde yanlış okunmuştur. Kelimenin okunuşu ve anlamı için krş. Erdal 1991: 682-683.

424. satırda (s. 264) *özgen* ‘bambaşka’, ama **1650.** satırda (s. 388) ise ‘tatlı’ ile anlamlandırılmış, dizinde de kelimeye ‘bambaşka (?)’ (s. 472b) anlamı verilmiştir. Tezcan 1989: 193-195’te kelimenin doğru okunuşu ve anlamı mevcuttur.

428-429. satırdaki (s. 264) *arığ semek*’in doğru tercümesi için bk. Röhrborn 2010: 269.

428-429. satırdaki (s. 264) *erkligleri* ‘sahipleri’, Finch 1993: 92’deki açıklamaya göre tekrar anlamlandırılmalıdır.

430. satırdaki (s. 264) ~~кедиюр~~ *kedyür* ‘çoğalır’ için önerilen *bedüiyür* düzeltme önerisi (Clauson 1972: 702a) muhtemelen doğrudur. Ayrıca krş. Erdal 1991: 479-480.

431. satırdaki (s. 264) *artamadın*’ın doğru tercümesi için bk. Röhrborn 2010: 77.

479. satırda (s. 273) *arığ yunup* ‘temiz bir şekilde yıkayıp’ şeklinde anlamlandırılmıştır, ancak *arığ* kelimesi Uygurcada ‘temiz’ yanında ‘tam, tamamen’ anlamına da gelmektedir (Röhrborn 2015: 234). Bu satırda da kelimeye ‘tamamen’ anlamı verilmesi yanlış olmayacaktır.

516. satırdaki (s. 274) *ışın*’ın okunuşu yanlıştır, burada *ı* ‘ağaç’ kelimesinin iyelikli yükleme hâli ekli biçimi vardır.

595-596. satırdaki (s. 282) *sekiz tözün baçağ çahşap(u)tın alıp* cümlesi yanlış anlamlandırılmıştır. Doğru tercüme için bk. Röhrborn 2010: 43-44.

609. satırdaki (s. 284) *çintan* aktarılmamıştır. Zaten kelime *çın* maddesi altında {+tan} ile beraber dizinlendiğine göre (s. 438b) muhtemelen yazar tarafından anlaşılmamıştır. Uygurca *çintan* hakkında bilgi için bk. Finch 1993: 106.

610-611. ve **638-639.** satırlardaki (s. 284, 287) *tapıg ıduk kılzun*, ‘adıklar sunsun’ anlamında değil, ‘hürmet göstereyim’ anlamındadır. Aynı şekilde 601. satırda da (s. 283) ‘ibadet etsin’ anlamında değil, ‘hürmet göstereyim’ anlamında olmalıdır.

615-616. satırdaki (s. 284) *ötrü témin ök*, ‘az önceki’ anlamında değil, ‘hemen ardından, akabinde’ anlamında olmalıdır. Cümlelerin bağlamından da anlaşılacağı üzere hareketin zamanı geçmişe yönelik değildir.

619. satırdaki (s. 285) *evrişin*’in anlamı Röhrborn 2017: 347-348’e göre tekrar değerlendirilmelidir.

627. satırdaki (s. 285) *kergek*, ‘ihtiyaç’ anlamında değil, ‘eksiklik’ anlamında olmalıdır.

636. satırdaki (s. 286) *tapıg udug*, ‘itaat₂’ anlamında değil, ‘hürmet₂’ anlamında olmalıdır.

646. satırdaki (s. 287) *az saran köñül*, Röhrborn 2017: 105’e bakılarak tekrar anlamlandırılmalıdır.

689. satırdaki (s. 292) *asan*’ın doğru okunuşu ve anlamı için bk. Röhrborn 2017: 106-107.

702. satırdaki (s. 294) *şı şılan*’ın aktarması yoktur. Ayrıca, *şı* dizinde de bulunmamaktadır.

710-711. satırdaki (s. 294) *koluşasın*’ın aktarması yoktur.

711. satırda (s. 294), *esinin* kelimesi, *içinin* şeklinde düzeltilmiştir. 420. dipnottaki açıklamada Tezcan 1974: 73, dip. 1032’deki not dikkate alınmalıdır, zira bu düzeltme ilk kez TEZCAN tarafından önerilmiştir. Ayrıca, kelimenin *eşinin* okunuşu için bk. Röhrborn 2017: 304.

720. satırdaki (s. 295) *kaçıgları* kelimesinin aktarmada karşılığı yoktur. Aslında bu kelimenin bulunduğu 715-724. satırlar arasındaki kısım da tam olarak Türkiye Türkçesine aktarılmamıştır.

721. satırda (s. 295) *tik<ig>siz* okunuşunda *<ig>* ilâvesi yapılmıştır, ama herhangi bir açıklama yazılmamıştır. Burada bir ‘haplological or haplographical error’ olduğu daha önce Erdal 1991: 208’de ifade edilmiştir.

785-786. satırdaki (s. 302) *tanlançığ muşadınçığ* için verilen ‘şaşılacak₂’ anlamı metnin bağlamına uygun değildir, bunun yerine ‘mükemmel₂’ anlamı daha uygundur.

791. satırdaki (s. 302) *üyük* sıradışıdır. AY’de kelimenin standart imlâsı ‘*wyşyk*’ şeklindedir, ‘*wyşwk*’ şeklindeki yazım sadece burada görülmektedir. Belki de AY’deki standart imlâyâ bakılarak burada bir yazım yanlışlığı olduğu tahmin edilip *üyük* (düz. *üyük*) düzeltilmesi düşünülebilir.

796. satırdaki (s. 303) *viyançan*, metinde ‘paragraf’, ancak dizinde ‘şiiir’ (s. 497b) anlamında gösterilmiştir. Açıklamadaki izah (s. 407) kelimenin anlamına açıklık getirmemektedir.

799. satırdaki (s. 303) *ötrü*, ‘sonra’ anlamında değil, ‘böylelikle’ anlamında olmalıdır.

814. satırdaki (s. 305) *evin barkın étip*, ‘evini₂ yapıp’ anlamında değil, ‘evini₂ süsleyip’ anlamında olmalıdır.

832. satırdaki (s. 307) *yügerü*’nün aktarımı yapılmamıştır.

843. satırdaki (s. 308) *t(e)rs asıg sözcilerig*’teki *asıg* yanlış okunmuştur. Üstelik ifadenin tamamı da yanlış anlamlandırılmıştır. İfadenin doğru okunuşu ve anlamlandırılışı için bk. Röhrborn 2017: 106.

845-846. satırdaki (s. 308) *tayçu étigin kılzun*'un anlamı pek açık değildir. Bunun hakkında bir açıklama yazılması gerekmektedir.

851. satırdaki (s. 308) *astup*'un doğru okunuşu ve anlamı için bk. Röhrborn 2017: 302.

879. satırdaki (s. 311) *azu* orijinal Uygurca yazmada yanlış yazılmıştır, doğrusu *aşnu* olmalıdır. Düzeltme için bk. Röhrborn 2017: 10.

892. satırdaki (s. 312) *ayınç*'ın harfçevrimi neşirde ''yynç şeklinde gösterilmiştir, ancak St. Petersburg yazmasında kelime 'yyynç şeklindedir. Muhtemelen burada yazıcıdan kaynaklanan bir hata vardır. Düzeltme için bk. Röhrborn 2017: 94.

956. satırdaki (s. 319) *av(a)nt*'ın harfçevrimi neşirde ''v'nt şeklinde gösterilmiştir, ancak burada yazıcıdan kaynaklanan bir hata vardır. Düzeltme için bk. Röhrborn 2017: 49.

977-983. satırlardaki (s. 321) *alku nomlarig (...) atım teginür* cümlesinin doğru tercümesi için bk. Schulz 1978: 40 ve Erdal 2004: 486.

1017. satırda (s. 325) *ançaginça tegi* iki ayrı kelime olarak düşünülmüştür, ancak burada sözlükbirleşmiş tek bir kelime vardır. Uygurcadaki *ançaginçakategi* 'o zamana kadar' için bk. Röhrborn 2015: 151.

1106. satırdaki (s. 333-334) *kolusuz* 'ölçüsüz₂' şeklinde ikileme olarak anlamlandırılmıştır, ama kelime ikileme içinde geçmemektedir. Kelimenin anlamı Zieme 1985: 132, dip. 23.2'ye göre düzeltilmelidir.

1131. satırdaki (s. 336) *yügerü klu*, 'gönül yükseltmek' anlamında değil, 'ortaya çıkartmak' anlamında olmalıdır. Aynı şekilde krş. 844. satır (s. 308).

1237. satırdaki (s. 347) *togdukda*, 'doğmakla' anlamında değil, 'doğunca' anlamında olmalıdır.

1275. satırdaki (s. 351) *érig* doğru okunmuştur, ama kelime orijinal yazmada '*ryk* şeklinde yazılmıştır. Muhtemelen burada yazıcıdan kaynaklanan bir hata vardır. Düzeltme için bk. Röhrborn 2017: 251.

1248-1252. satırlardaki (s. 348) *togsar yme (...) tép tétirler* cümlesinin doğru tercümesi için bk. Schulz 1978: 74 ve Erdal 2004: 487.

1293. (s. 352), **1511.** (s. 373) ve **1526.** (s. 375) satırlarda *sımtamak*'ın anlamlandırılması Clauson 1972: 828b'ye göre düzeltilmelidir. Fakat, fiil **1546.** (s. 377) ve **1577.** (s. 381) satırlarda doğru anlamlandırılmıştır.

1372. satırdaki (s. 360) *[e]vde* kelimesinin aktarımı yapılmamıştır. Kelimenin harfçevrimi yanlış olarak *[jp t'* olarak gösterilmiştir. Kelime hakkındaki yeni ve farklı bir öneri için bk. Röhrborn 2017: 348.

1390. satırdaki (s. 361) *uçar yultuz* 'uçan yıldız' anlamında değil, Kara-Zieme 1976: 41, dip. A 284'deki açıklamaya göre 'metaor' anlamında olmalıdır.

1412. satırdaki (s. 363) *kamağda ulug başdınkı*, 'herşeyden önce' anlamında değil, 'hepsinin başındaki' anlamında olmalıdır.

1438. satırdaki (s. 366) *édikmek* fiilinin başındaki ünlünün /é/~i/'li yazımı sıradışıdır. Aslında fiilin umumî imlâsı /e/'lidir. Kelime için bk. Erdal 1991: 494. Belki de Schulz 1978: 39 ve 188'deki gibi kelime *edikmek* şeklinde düzeltilmelidir.

1475. satırdaki (s. 370) *aş<a>galı* 'başarmak' yanlış okunup anlamlandırılmıştır. Berlin parçasında da *asgalı* olmasına rağmen (370, dip. 621) herhangi bir açıklama yapılmadan kelime *aş<a>galı* şeklinde okunmaktadır. Çince metindeki karakter 'fördern' anlamındadır (Nobel

1958: 290), bu nedenle kelime *asgali* ‘arttırmak’ ile okunmalıdır. Uygurca *asmak* (I) için ayrıca bk. Röhrborn 2010: 83-85.

1476. satırdaki (s. 370) *kurtıŝ*, ‘beniz’ anlamında değil, ‘dış görünüş’ anlamında olmalıdır. Krş. Nobel 1958: 290.

1480. satırdaki (s. 370) *çévegin*’in okunuşu ve kökeni kesin değildir. Kelimenin aktarması da yoktur. Ama dizinde kelimeye verilen ‘yemek, lokma’ (438a) anlamı muhtemelen doğrudur. Berlin parçasında *çyvkyn* şeklinde yazılmıştır. Kelimede vasita hâli eki daha önce Erdal 1991: 712, dip. 413’te düşünülmüştür. Bize göre, *çiveg* Çince metinde 噉 *dan* ‘lokma’ (443 b3) karşılığında olmalıdır. Kelimeye Nadalyayev et al 1969: 147a’da verilen anlam, Çince metinle uyumlu değildir. Kelimenin kaynağı hakkında kesin bir şey söylenemez, belki de İrani kökenlidir. Krş. Soğdça *zyβ’t’k* ‘chewed’ (Gharib, 2004: 470a-b) ve Farsça *jāwā* ‘chewing the cud; howling’ ve *jāwīdan* ‘to ruminate; to howl’ (Steingass, 1892: 636a). Kelimenin Soğdça kaynağı anlam bakımından metne uymaktadır.

1480. satırdaki (s. 370, dip. 625) *pwkwk* için *bükük* ‘bıkkın’ teklif edilmiştir ve daha önceki *bügürü* okunuşu düzeltilmiştir. Bu okuma teklifinde, *Divânü Lugati’t-Türk*’te geçen *bükmek* fiilinin kaydedilen ikinci anlamı ‘to feel aversion, be revolted by (something Abl.)’ (Clauson 1972: 324a) dikkate alınmıştır. Açıklamada, *bükük bolmazlar*’ın Çince karşılığı olarak gösterilen 飽足 *bao zu* (443 b3) karakterleri ‘memnun olmak’ anlamında değil, ‘doymak’ anlamındadır. Bu nedenle, buradaki kelime *bökme* ‘doymak’ anlamındaki fiilden türetilen *böküg* ‘doygun’ olabilir. Aslında Erdal 1991: 712-713’te doğru anlam fark edilmiş, ama kelime yazmanın aslına bakılmadığı için doğru okunamamıştır. Son olarak, buradaki *böküg*’ün bir tekörnek (hapax) olduğunu da belirtelim.

1486. satırdaki (s. 371) *tülüksüz* hakkında açıklama yazılmadığına göre, Clauson 1972: 498b’deki *tölüksüz* okunuşu doğru olmalıdır.

1486. satırdaki (s. 371) *iginçsiz*, Berlin parçasında farklıdır. Kelime hakkında aydınlatıcı bir açıklama yapılması gerekmektedir. Belki de Zieme 1991: 93, dip. 329’daki açıklamaya göre *ikirçsiz* ‘zweifellos’ okunuşu düşünülebilir.

1532. satırdaki (s. 376) *ötinç*’in okunuşu şüphelidir, zira Uygurcada ‘nasihat’ anlamında *ötinç* diye bir kelime bulunmaz. Eski Türkçede ‘advice and counsel’ anlamında bir *öt* vardır (Clauson 1972: 36a). Belki de orijinal yazmada bir harf eksikliği söz konusudur: *ötinç* <e> (?).

1542-1543. satırdaki (s. 377) *nomsuz törüsüz kılınçig*, ‘öğretisiz (*sic*) kanunsuz işler yapıldığını’ anlamında değil, ‘öğretisiz₂ amelleri’ anlamında olmalıdır. Ayrıca krş. 1575-1576. satır (s. 380).

1546. satırdaki (s. 377) *boş étser* ‘bırakmak’ okunuşu şüphelidir. Üç Berlin parçasında da kelime *’yds’r* şeklinde yazılmıştır (s. 377, dip. 661). Belki de Clauson 1972: 828b’deki *boş idsar* ‘let them go free’ önerisi doğrudur.

1559-1561. satırlardaki (s. 379) *anın bulur bolgalı yalañuklarka élig* han cümlesinin doğru okunuşu ve anlamı için bk. Schulz 1978: 40 ve Erdal 2004: 259.

1575. satırdaki (s. 380) *ariti*’nin aktarması yoktur.

1581. satırdaki (s. 381) *artamaz*, orijinal yazmada yanlış yazılmıştır. Düzeltme için bk. Röhrborn 2010: 186.

1589. satırdaki (s. 382) *tayturup* (< tay-tur-) önemli bir tanıktır, zira Eski Türkçe sözlüklerde bu kelime için şimdiye kadar sadece *Divânü Lugati’t-Türk*’ten tanık getirilmiştir. Mesela, bk. Clauson 1972: 507b. Erdal 1991’deki {-tUr-} ekli gövdeler arasında *tayturmak* bulunmaz. Bu kelime hakkında kısa bir açıklama yazılması faydalı olacaktır.

1602. (s. 383) ve **1628.** (s. 386) satırlardaki *edgükerü*'nün anlamı ile dizinde verilen anlam aynı değildir. Zaten kelimenin okunuşu ve anlamlandırması yanlıştır. Röhrborn 2010: 128'e göre kelimenin okunuşu ve anlamı düzeltilebilir.

1647. satırdaki (s. 388) *ordular*'ın aktarımı yoktur.

1656. satırdaki (s. 389) *yévilür*'ün anlamı 'yerleşir' olamaz, çünkü Çince metinde bu fiil pasif bir cümlede içinde bulunmaktadır. Krş. 443 c25. Uygur mütercim(ler) de cümleyi pasif bir fiille çevirmiştir. NOBEL de aynı şekilde Uygurca fiilin karşılığındaki Çince 充滿 *chong man* karakterlerini 'werden erfüllen' (1958: 293) ile tercüme etmiştir. Uygurca *yivilmek* için bk. Clauson 1972: 877b ve Erdal 1991: 687.

1668. satırdaki (s. 390) *sevinçlüg*, Berlin parçasına göre (s. 390, dip. 726) *sevinçlig* şeklinde düzeltilmelidir. Düzeltme için bk. Röhrborn 2015: 252.

1669-1670. satırdaki (s. 390) *artak yavız törülerig*'in anlamı Röhrborn 2017: 267'ye göre tekrar değerlendirilmelidir.

Son olarak, Uygurca metindeki ikilemelerin Türkiye Türkçesine tam olarak aktarılmadığını söylemeliyiz. Mesela, *tüşin utlusın* (441-442 [s. 265]), *köni oñaru* (589 [s. 281]), *ürüg uzatı* (643 [s. 287]), *eşidü tıñlayu* (692 [s. 292]), *taloy ügüz* (699 [s. 293]), *yirümedin artamadın* (727 [s. 296]), *ogulsuz kızsız* (1054 [s. 328]), *ezüg armak* (1415 [s. 364]), vs.

Beşinci bölümde 'Açıklamalar' (s. 395-419) yer almaktadır. Bu bölümde, genel olarak Berlin parçaları/yazmaları ile St. Petersburg yazması arasındaki farklar ile Uygurca metnin Çince aslı arasındaki ilişkilere dair notlar vardır. Eserin 'Açıklamalar' bölümü için benimsenen ilke şöyle açıklanmıştır: "Çince metin ile Uygurca metnin uyumunun ele alındığı, Uygurca metin ile ilgili bilinmeyen yönlerin aydınlatılmaya, kimi tartışmaların açıklığa kavuşturulmaya çalışıldığı bir bölümdür". (s. 2)

Çalışmada, 'Çince metin ile Uygurca metnin uyumunun' nasıl ele alındığı konusunda biraz durmak istiyorum. AY tercümesi, Çince *Ji-Ying* versiyonuna dayanmaktadır ve bu Çince metin NOBEL tarafından açıklamalarla beraber Almancaya tercüme edilmiştir (1958). NOBEL, yaşadığı dönemin önde gelen Sinoloji ve Klasik Filoloji uzmanlarından biridir. NOBEL'in yaptığı *Suvarnaprabhāsottama*'nın Almanca tercümesi, AY araştırmaları için temel başvuru kaynağı niteliğindedir. Buna rağmen, çalışmada NOBEL'in çalışmasının sadece iki yerde kullanıldığı görülmektedir. Bk. 1257-1258 [s. 414] ve 1326 [s. 416].³ Uygurca metinle Çince metin arasındaki münasebetin NOBEL'in tercümesi üzerinden değil, doğrudan kurulduğu görülmektedir. Bu durum bir tercih olarak kabul edilebilir, ancak bunun epeyi risk oluşturduğunu 'Açıklamalar' bölümündeki bazı hatalardan anlayabiliyoruz. Uygur mütercim(ler), Çince metni bugünkü Sinologlardan daha iyi anlıyordu. Aynı şekilde Sinologlar da Çince metni Uyguristlerden çok daha iyi anlayabilmektedir. Bu nedenle, yazarın NOBEL'in tercümesini nadiren kullanmasına çok yadırgadığımızı belirtmeliyiz. Çalışmada mukayese için kullanılan Çince kısımların yazar tarafından tercüme edildiği görülüyor. Bu tercümelelerde her zaman başarılı olduğu söylenemez.

Mesela, **187.** açıklamada (s. 398) Uygurca *agızanmış köni kertü savıñız* cümlesinin Çince aslı 事不成就者天女之實語皆悉成虛妄 *shi bu cheng jiu zhe tian nü zhi shi yu jie xi cheng xu wang* [438 b9-10] olarak gösterilmiş ve Çince karakterler "Tamamlanmamış işler nedeniyle Tanrıça, söylenen gerçek sözler hükümsüzdür" şeklinde tercüme edilmiştir. Türkçe tercümeden bir şey anlaşılıyor. Hâlbuki bu kısımda NOBEL'e başvursaydı, Çince karakterlerin anlamı kolayca anlaşılabilirdi. Krş. "so wird die wahre Rede der Göttin gänzlich unwahr werden" (1958: 263). Ayrıca, Uygurca cümlelerin Çince metindeki karşılığı da yanlıştır.

³ NOBEL'in eseri iki yerde 'NobelÇin' şeklinde kısaltılmış, ama eserin kısaltmalar listesinde (s. IX) bu belirtilmemiştir.

gösterilmiştir, zira *t(e)ñrim sizij ağızannıñ köni kertü savıñız* cümlesinin Çince metindeki karşılığı 天女之實語 karakterleri olmalıdır.

173-176. notta (s. 397-398) Çince 由彼語威力調伏諸衆生 *you bi yu wei li tia fu zhu zhang sheng* karakterleri “O sözün gücü aracılığıyla bütün canlıları etkileyip sakinleştireyim” ile tercüme edilmiştir. Ancak Uygurca metinde *yavalturtaçı* karşılığındaki 調伏 *tiao fu* karakterleri ‘*etkileyip sakinleştirmek*’ anlamında değildir. Uygurca fiil aslında Budist terminolojiye aittir. Budist terminolojideki anlamı için bk. 調伏 ‘to discipline bring under control, e.g. bring into submission the body, mouth, and will; control, or subjugate evil spirits, etc.’ (Soothill-Hodous, 1937: 444a). Çince karakterlerin en doğru tercümesi için bk. “ich (so) durch die majestätische Kraft jener Reden die Wesen bekehre!” (Nobel 1958: 263).

498-500. açıklamadaki (s. 402) Çince karakterler 至心奉獻 *zhi xin feng xian* (439 b15) şöyle tercüme edilmiştir: ‘*dikkatini vererek sahip çıkmak*’. Ancak Çince karakterlerin verilen tercümeyle hiçbir ilgisi yoktur. Çince karakterlerin doğru tercümesi için bk. ‘von ganzem Herzen darbieten’ (1958: 269).

517. açıklamada (s. 402-403) Çince karakterler 令其宅中財穀增長 *ling qi zhai zhong cai gu zeng chang* (439 b19-20) şöyle tercüme edilmiştir: ‘*Neden olacak evinde zenginliğin, mahsulün artmasına*’. Türkçe tercümeden bir şey anlaşılıyor. Hâlbuki bu kısımda NOBEL’e başvurusaydı, Çince karakterlerin anlamı kolayca anlaşılabilirdi. Çalışmada ‘*neden olacak*’ ile tercüme edilen baştaki Çince 令 *ling* karakterini NOBEL ‘lassen’ (1958: 263) ile, yani ettirgen yapıda Almancaya tercüme etmiştir. Görüldüğü gibi, NOBEL’in tercümesi kullanılsaydı hem Çince hem de Uygurca cümle daha iyi anlaşılabilirdi.

‘*Açıklamalar*’ ve ‘*Çeviri*’ bölümünde daha önceki neşirlerde yer alan okuma, anlamlandırma ve açıklama tekliflerinin bazıları kabul edilmiştir, ancak çalışmada bunların her zaman ‘doğrudan’ belirtilmediği görülmektedir.

Mesela, daha önce *yıd yuk* hakkında Uçar 2017a: 136’da açıklama yapılmış ve önceki neşirlerdeki okuma hatası düzeltilip anlamı da izah edilmişti. Çalışmada bunun benimsendiği anlaşılıyor, çünkü dizinde *yıd* ve *yuk* için Uçar 2017a’daki gibi ‘artık, kalıntı’ anlamı verilmiştir (503b, 505b). Bu kelimenin anlamı için Eski Türkçe sözlüklere başvurulmuş olamaz, zira bu kelimeler sözlüklerde bulunmamaktadır. Açıklama kısmında, bunun için en azından Uçar 2017a’dan faydalandığının ‘doğrudan’ belirtilmesi ‘etik’ bakımdan daha doğru olurdu.

Aynı şekilde, metindeki *bag*’ın ‘bölük’ anlamı ile Sanskritçe *bhāga* kaynaklı olduğu (s. 430a) görüşü de çalışmada kabul edilmiştir. Kelime hakkında bu öneri daha önce Uçar 2015’te teklif edilmiştir. Çalışmanın kaynakçasında Uçar 2015 mevcuttur, ancak bu benimsemenin açıklamada ‘doğrudan’ belirtilmesi daha ‘etik’ olurdu. Böylelikle, okuyucunun zihninde canlanması muhtemel ‘bu teklifin ilk kez bu çalışmada dile getirildiği’ şeklindeki yanlış anlamının da önüne geçilmiş olunabilirdi.

Bir örnek daha vererek bu konuyu kapatalım. **140-141.** açıklamadaki (s. 397) *yükünür m(e)n yeg yürekte (düz. yürügte) turmuşlarka* için yanlış yazılan *yörügte*’ye bir paragraflık bir izah yapılmış ve izah “*Bu durum AYUçar VIII-XV (s.136)’da da belirtilmiştir*” ile tamamlanmıştır. Bu son cümlelerin neden verildiği anlaşılıyor, zira bu düzeltme daha önce izah edilmiştir. Üstelik açıklamada yeni bir şey de ortaya konmamıştır. Bunun yerine, 220-221. (s. 398) veya 916-920. (s. 409) açıklamalardaki gibi bu düzeltme için de kısaca ‘Ayrıntılar için Uçar 2017a: 136’a bakınız’ denmesi ‘etik’ olarak daha yerinde bir davranış olabilirdi.

Altıncı bölümde metnin dizinleri bulunur. İlk önce ‘*Uygurca Dizin*’ (s. 421-506) ve sonra da ‘*Çince-Uygurca Karşılıklar Dizini*’ (s. 507-526) verilmiştir.

Uygurca dizin hakkında birkaç yere değineceğiz:

abijik (s. 421a), Röhrborn 2015: 5’e göre *abişék* şeklinde düzeltilmelidir.

alp'in (s. 423b) anlamı, Röhrborn 2015: 107-110'a göre düzeltilmelidir.

akşar'ın (s. 423a) anlamı, Röhrborn 2015: 83'e göre düzeltilmelidir.

ançolamak'ın (s. 424b) anlamı, Röhrborn 2010: 60-61'e göre düzeltilmelidir.

apam'ın (s. 425b) anlamı, Röhrborn 2015: 209'a göre düzeltilmelidir.

çandal'ın (s. 438a) Soğdça kaynağı gösterilmelidir.

çévegin (s. 438a) maddesinde vasıta hâli eki {+(X)n} ayrılmalıdır.

çıntan (s. 438b) ayrı bir maddede yer alması gerekirken *çın* sözünün altında dizinlenmiştir.

edgükerü (s. 440a) Uygurcada henüz sözlükbirimleşmemiştir. Bu nedenle dizinde kelimedeki ünlü zarffil eki {-ü} ek olarak gösterilmelidir.

eñ mintin'in (s. 441a) anlamı 'hatta' şeklinde değiştirilmelidir. Ayrıca, ayrı maddede gösterilen *mintin* (s. 464b) bu maddeye alınmalıdır.

evriş'in (s. 443b) anlamı 'davranış, tutum' şeklinde değiştirilmelidir.

édikmek (s. 444a) için gösterilen 'başarılı olmak' anlamı çıkarılmalıdır.

ékileyü, ékilemek maddesi altında {-yü} eki içinde gösterilmiştir (s. 444b), ancak *ékileyü* Uygurcada kalıplaşmış bir zarftır. Bunun tek başına madde yapılması doğru olacaktır.

ékinti'nin (s. 444b) anlamına 'diğer' de eklenmelidir.

ı maddesindeki (s. 447a) 'ı.+ın' ek ayrımı 'ı.+sın' şeklinde düzeltilmelidir.

ıdalamak'ın (s. 447b) anlamı boş bırakılmıştır.

kılığ ve *kılık* (s. 455a) iki ayrı maddede gösterilmiştir, ancak ikisi de aynı kelimedir. Eski Türkçe *kılık* için bk. Erdal 1991: 237.

kodmak (s. 457a) fiili /o/'lu okunmuş, bu fiil ile aynı kökten olduğu tahmin edilen *kudı* (s. 460a) ise /u/'lu okunmuştur. İki kelimenin okunuşunda bir birlik sağlanmalıdır.

osuglug'un (s. 469a) anlamı boş bırakılmıştır.

panit'in aslı Sanskritçe *phāṇita* olarak gösterilmiş (s. 473a), ama 1063. açıklamada (s. 411) kelimenin aslının Tibetçe olduğu belirtilmiştir.

sarvag'ın (s. 475a) Soğdça kaynağı gösterilmelidir.

t(e)ñri (s. 483a) için verilen 'ilahî güç' anlamına şimdiye kadar hiçbir Uygurca metinde rastlanmamıştır. Bu anlamın tekrar düşünülmesi gerekmektedir. Kelimenin anlamı hakkında bir açıklama için bk. Uçar 2017a: 133.

t(e)rkeye (s. 484b) maddesinde, kelimenin yazımı metindeki gibi yapılmalıdır.

tılanu'nun (s. 485b) anlamı, Uçar 2017a: 137'ye göre değiştirilmelidir.

tültin (s. 491a) *tül* (2) 'düş, rüya' maddesi altında değil, ayrı bir maddede gösterilmelidir.

yévilmek (s. 503a) için gösterilen 'eriştirilmek, ulaştırılmak; donatılmak' anlamı üzerinde tekrar düşünülmelidir.

yunçımak'ın (s. 505b) anlamı 'zayıflamak' şeklinde değiştirilmelidir.

yügerü (s. 506a) için gösterilen 'hâlihazırda, şimdi' anlamı çıkarılmalıdır.

Kitapta beklenenden fazla dizgi (!) veya yazım hatasına rastlanıyor. Birkaçını göstermek gerekirse, ‘büyük babam’ (s. 341), ‘tamamıyla’ (s. 389), ‘belemmamaktadır’ (s. 407), ‘ince’ (s. 407), ‘Çnce’ (s. 417), vs.

Elimizdeki neşir, Altun Yaruk’un 15. ve 16. bölümlerinin ‘beşinci’, 17., 19. ve 20. bölümlerinin ‘dördüncü’ ve 18. bölümünün de ‘üçüncü’ neşridir. Eserin hazırlanışının biraz aceleye getirildiğini ve eksikliklerin bulunduğunu söylememiz gerekiyor. Sonuç olarak, yazarın kendisinin de belirttiği üzere eseri ‘derli toplu bir çalışma’ (s. VII) olarak değerlendirmek mümkündür.

Kısaltmalar ve Kaynakça

AY = Altun Yaruk Sudur; bk. = Bakınız; krş. = Karşılaştırınız.

AYUP, T.; M. S. (2001). *Kedimki Uygur Til-Yezikidi Altun Yaruk*, Ürimçi: Şincan Helk Neşriyatı.

ÇETİN, E. (2012). *Altun Yaruk, Yedinci Kitap, Berlin Bilimler Akademisindeki Metin Parçaları, Karşılaştırmalı Metin, Çeviri, Açıklamalar, Dizin*, Adana: Karahan Kitabevi.

CLAUSON, Sir G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, Oxford: Oxford University Press.

DEMİRCİ, Ü. Ö. (2004). *Uygurca Altun Yaruk’a Ait Belgeler (251-300)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

EHLERS, G. (1987). *Alttürkische Handschriften: Teil 2, das Goldglanzsūtra und der buddhistische Legendenzyklus Daśakarmaparhāvādānamālā*, Depositum der Preußischen Akademie der Wissenschaften (Staatsbibliothek Preußischer Kulturbesitz, Berlin), Verzeichnis der orientalischen Handschriften in Deutschland, Band XIII/10, Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

ERDAL, M. (1991). *Old Turkic Word Formation, a Functional Approach to the Lexicon*, Vol. I-II, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

ERDAL, M. (2004). *A Grammar of Old Turkic*, Leiden-Boston: E. J. Brill.

FINCH, R. (1993). “Chapters XVI and XVII from the Uighur Suvarnaprabhāsottama Sūtra (Altun Yaruk)”, *Türklük Bilgisi Araştırmaları*, 17: 37-116.

GHARĪB, B. (2004). *Sogdian Dictionary: Sogdian-Persian-English*, Tehran: Farhang Publications.

KARA, G.; ZIEME P. (1976). *Fragmente tantrischer Werk in uigurischer Übersetzung*, mit 82 Faksimilies auf 49 Tafeln, Berliner Turfantexte: 7, Berlin: Akademie Verlag.

KAYA, C. (1994). *Uygurca Altun Yaruk, Giriş, Metin ve Dizin*, Ankara: TDK Yayınları.

KOÇ, T. A. (2014). *Uygurca Altun Yaruk’a Ait Belgeler (701-750)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ardahan: Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.

KORKMAZ, Ş. (2005). *Uygurca Altun Yaruk’a Ait Belgeler (501-550)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

KÜÇÜK, Y. (2003). *Uygurca Altun Yaruk’a Ait 50 Belge*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

MUTİ’İ, İ. (1990). *İbrahim Muti’i İlmî Makalileri*, Beyjing: Milletler Neşriyatı.

NADELYAYEV, V. M. et al. (1969). *Drevnetyurkskiy Slovar'*, Leningrad: Akademiya Nauk SSSR.

NOBEL, J. (1958). *Suvarṇaprabhāsottama-Sūtra, das Goldglanz-Sūtra*, ein Sank-rittext des Mahāyāna-Buddhismus, I-Tsing's Chinesische Version und Iyanhre Tibetische Übersetzung, I-Tsing's Chinesische Version übersetzt, eingeleitet, erläutert und mit einem Photomechanischen Nachdruck des Chinesischen Textes versehen, Erster Band, Leiden: E. J. Brill.

RADLOV, V. V.; MALOV S. E. (1913-1917). *Suvarṇaprabhāsa (Sutra zolotogo bleska)*, Tekst' Uygurskoy Redaktsii, izdali V. V. RADLOV i S. E. MALOV, I-IV, Bibliotheca Buddhica: XVII, St. Petersburg; XV+723. I-II: 1913, III-IV: 1914, V-VI: 1915, VII-VIII: 1917.

RASCHMANN, S. C. (2000). *Alttürkische Handschriften: Teil 5*, Berliner Fragmente des Goldglanz-Sūtras, Teil 1: Vorworte und Erstes bis Drittes Buch, Verzeichnis der orientalischen Handschriften in Deutschland, Band XIII/13, Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

RASCHMANN, S. C. (2002). *Alttürkische Handschriften: Teil 6*, Berliner Fragmente des Goldglanz-Sūtras, Teil 2: Viertes und Fünftes Buch, Verzeichnis der orientalischen Handschriften in Deutschland, Band XIII/14, Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

RASCHMANN, S. C. (2005). *Alttürkische Handschriften: Teil 7*, Berliner Fragmente des Goldglanz-Sūtras, Teil 3: Sechstes bis Zehntes Buch Kolophone, Kommentar und Verifizierungen Gesamtkonkordanzen, Verzeichnis der orientalischen Handschriften in Deutschland, Band XIII/15, Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

RASCHMANN, S. C.; SAMET A. (2007). "Kommentierte Bibliographie von ausgewählten chinesischen und uigurischen Arbeiten zum Altun Yaruk Sudur", *Ural-Altäische Jahrbücher Neue Folge*, 20: 233-240. (Rezension)

RÖHRBORN, K. (2010). *Uigurisches Wörterbuch*, Sprachmaterial der Vorislamischen Türkischen Texte aus Zentralasien, Neubearbeitung, I. Verben, Band 1: ab- - äzüglä-, Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

RÖHRBORN, K. (2015). *Uigurisches Wörterbuch*, Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien, Neubearbeitung, II. Nomina-Pronomina-Partikeln, Teil 1: a- asvık, Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

RÖHRBORN, K. (2017). *Uigurisches Wörterbuch*, Sprachmaterial der Vorislamischen Türkischen Texte aus Zentralasien, Neubearbeitung, II. Nomina, Pronomina, Partikeln, Band 2: aš-äzüük, Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

SARIYILDIZ, A. (2004). *Uygurca Altun Yaruk'a Ait Belgeler (101-150)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

SAVAŞCI, Y. (2006). *Uygurca Altun Yaruk'a Ait Belgeler (401-450)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

SCHULZ, P. (1978). *Verbalnomina und Konverbien als adverbiale Ergänzungen im Alttürkischen*, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gießen: Justus-Liebig-Universität.

SOOTHILL, W. E.; L. HODOUS (1937). *A Dictionary of Chinese Buddhist Terms with Sanskrit and English Equivalents and a Sanskrit-Pali Index*, London: Kegan Paul, Trench, Trubner & Co.

SOYDAN, Y. (2004). *Uygurca Altun Yaruk'a Ait Belgeler (201-250)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

STEINGASS, F. J. (1892). *A Comprehensive Persian-English Dictionary*, Including the Arabic Words and Phrases to be Met with in Persian Literature, London: Routledge & K. Paul.

TEKİN, Ş. (1987). “Altun Yaruk’un 20. Bölümü: İligler Qanlarının Köni Törüsün Aymaq (= *Rājaśāstra*)”, *Türklük Bilgisi Araştırmaları*, 11: 133-199.

TERGİP, A. (2003). *Uygurca Altun Yaruk’a Ait Belgeler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

TEZCAN, S. (1974). *Das uigurische Insadi-Sūtra*, mit 69 Faksimilies auf 69 Tafeln, Berliner Turfantexte: 3, Berlin: Akademie Verlag.

TEZCAN, S. (1989). “özkän - ein verkanntes alttürkisches Wort für ‘Regen.’”, *Altorientalische Forschungen*, 16: 193-195.

TOPÇU, E. (2011). *Uygurca Altun Yaruk’a Ait Belgeler (601-650)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

UÇAR, E. (2015). “Uygurcada Bağ Diye Başka Bir Kelime Daha Var Mı?”, *Alkış Bitigi: Kemal Eraslan Armağanı*, Ed. B. GÜL, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara: 265-269.

UÇAR, E. (2017a). “Altun Yaruk Sudur: VIII. Tegzinç, Yüce Sarasvatī (XV. Bölök, II. Kısım)”, *Dede Korkut, Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 6/12: 100-150.

UÇAR, E. (2017b). “Altun Yaruk Sudur: VIII. Tegzinç, XIX. Bölök (Yeni Neşir)”, *Prof. Dr. Talat Tekin Hatıra Kitabı*, Haz. O. F. SERTKAYA et al, C. II, Çantay Kitabevi, İstanbul: 1197-1250.

USTA, M. (2005). *Altun Yaruk’a Ait Belgeler (451-500)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

YÜCAL, M. (2014). *Uygurca Altun Yaruk’a Ait Belgeler (651-700)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ardahan: Ardahan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.

YÜSÜP, İ.; QEYUM A. (2001). “Altun Yaruqniñ 8inçi Cildiniñ 16inçi Bölümi Üstide Tetqiqat”, *Turpanşunasliq Tetqiqati*, 1: 15-37.

ZIEME, P. (1985). *Buddhistische Stabreimdichtungen der Uiguren*, mit 244 Faksimilies auf 89 Tafeln, Berliner Turfantexte: 13, Berlin: Akademie Verlag.

ZIEME, P. (1991). *Die Stabreimtexte der uiguren von Turfan und Dunhuang: Studien zur alttürkischen Dichtung*, Budapest: Akadémiai Kiadó.